

IMPERIJALIZAM I REVOLUCIJA

todor kuljić

Značenje pojma imperijalizam od početka je bilo kritičko-polemičko. Naučne rasprave na široj osnovi počinju s delom engleskog levog liberala Džona Hobsona, 1902. godine, koji je s »radikalnog« liberalnog stanovišta objašnjavao imperijalizam iz problema izrodavanja evropskog kapitalizma. Glavna razlika između socijalreformiste Hobsona i marksista je u tome što on smatra da se raspodela može izmeniti, i imperijalizam ukinuti, i pod uslovom zadržavanja privatne svojine nad sredstvima za proizvodnju. Naredne korake u sistematskom razvijanju teorije imperijalizma preduzima niz marksističkih autora, od Roze Luksemburg, Rudolfa Hilferdinga, Ota Bauera, do Lenjina. Hilferding je pokušao da da ekonomsku teoriju novog kapitalističkog stadijuma, a Roza Luksemburg je uspeła da izloži celokupni ekonomski kompleks imperijalizma kao neizbežnu posledicu procesa reprodukcije u kapitalizmu, da uvrsti imperijalizam organski u teoriju istorijskog materijalizma i konkretno-ekonomski utemelji »teoriju sloma«. Marksističke teorije o imperijalizmu su bile, i ostale, najprodornije i najuticajnije. Međutim, i unutar njih je osnovna teza o tesnoj povezanosti kapitalizma i imperijalizma u različitoj meri bila izražena i razradivana. Nekada je ona podvlačena kao neminovna uzročnost ekonomskog determinizma, a nekad je objašnjavana voluntarističkom politikom moćnih grupa kapitala i, istovremeno, kao svesno manipulativno sredstvo u skretanju unutrašnje dinamike prema vani. U delu *Imperijalizam kao najviši stadijum kapitalizma*, pisanom 1916, Lenjin je nadgradio i razvio standardna dela Hobsona i Hilferdinga. Ovaj magistratni teorijski potez razotkrio je hronične protivrečnosti kapitalizma, koje su u krajnjoj liniji ekonomske, jer slede iz zakona rasta akumulacije kapitala i pada profitne stope.

Sociološki posmatrano, kapitalizam ide u susret svojoj propasti, jer sam stvara društvene snage koje ga razaraju. Kako se izrazila Roza Luksemburg, on ne dolazi na svet samo tim putem, što mu od glave do pete iz svih pora curi krv i prljavština, nego se, korak po korak, probija u svet i na taj način što u sve težim konvulzivnim grčevima priprema svoju sopstvenu propast. Konkurencija vlasnika sredstava za proizvodnju stalno sužava društvenu osnovu kapitalizma, time što eliminiše znatan broj pripadnika vladajuće klase i pretvara ih u proletere bez svojine. Dakle, tendencije ka monopolizaciji i proletarizaciji su deo istog razvika. Nastala na temelju izvorne Marksove misli, Lenjinova teorija imperijalizma je istovremeno pokušaj razjašnjenja činjenice da se proleterska revolucija još nije odigrala u najrazvijenijim kapitalističkim zemljama. Najjednostavniji je odgovor da je kapitalizam našao izlaz iz unutrašnjih protivrečnosti u ekspanziji, traženju jeftinijih siro-

vina, novih tržišta za robu i kapital i, pre svega, jeftinije radne snage koja bi se mogla eksploatisati u jednoj, do tada nepoznatoj meri. Kapitalizam je, sledeći put imperijalizma, zaustavio za trenutak revoluciju i sopstveni slom. Napoređo s menjanjem taktike kapitala dolazi do promena u međunarodnom radničkom pokretu; od revolucionarnih ciljeva do »tređunionističke svesti« radničke aristokratije, i od ove ponovo ka onome što je Lenjin nazivao »socijalšovinizam« — ovo je put kojim radnički pokret, trasom socijaldemokratije, prerasta u levo krilo buržoazije.

U takvoj situaciji se činilo da su iščezli svi izgledi za revoluciju. Međutim, lenjinizam je bio onaj pravac marksizma koji se nije mirio s tim zaključkom. Umesto da se pomire sa činjenicom da se Marksova predviđanja ne mogu ostvariti, lenjinisti su nastojali da okupe snage koje u dotadašnjoj marksističkoj teoriji nisu smatrane revolucionarnim, snage koje bi s proletarijatom, kao odlučujućom snagom klasnog saveza radnika i seljaka, produžile borbu za socijalističku revoluciju. U tom smislu je lenjinizam poslednje pribežište onog optimizma koji je karakterisao Marksovo učenje, zadržavši u potpunosti duh *Komunističkog manifest*.

Imperijalizam je epoha u kojoj se razbijaju svi oblici internacionalne solidarnosti. Slom Druge internacionale je našao svoju paralelu u istovremenom slomu buržoaske internacionalne solidarnosti. U trenutku kada čitava Zemljina kugla postaje na razne načine uključena u kapitalistički sistem, vaskrsavaju stare protivrečnosti. To su one iste snage koje je još Marks otkrio u kapitalističkom društvu, samo što, u globalnim okvirima, poprimaju novi oblik. Imperijalizam, kako ga je Lenjin video, u osnovi je skup klasičnih protivrečnosti prenesenih na internacionalni nivo.

Još je Roza Luksemburg primetila da je akumulacija kapitala nemoguća u isključivo kapitalističkoj sredini. Kapitalizam je prvi privredni oblik koji ima tendenciju da se raširi po celoj Zemlji i potisne sve druge privredne oblike. Ali on je, u isto vreme, prvi oblik koji ne može postojati usamljen, bez drugih privrednih oblika, kao svoje sredine i životne hrane, koji se dalje, u isto vreme s tendencijom da postane svetski oblik, raspada usled unutrašnje nesposobnosti da bude svetski oblik proizvodnje. On je živa istorijska protivrečnost u sebi samom: njegovo kretanje akumulacije je izraz neophodnog rešavanja i istovremenog uvećanja protivrečnosti.!) Zbog toga kapital od početka svoga razvika teži ekspanziji u nekapitalističke slojeve i zemlje, uništenju zanatstva i seljaštva, proletarizovanju srednjih slojeva, kolonijalnoj politici otvorenih vrata, izvozu kapitala. Samo stalnom ekspanzijom u nove oblasti proizvodnje i nove zemlje, kapital je oduvek bio u stanju da sebi osigurava opstanak i razvitak. Ali, ekspanzije u svom svetskom nagonu vodi koliziji, kako unutar kapitala, tako i između njega i pretkapitalističkih društvenih formacija. Otuda su nasilje, rat, revolucija — ukratko: katastrofa — životni elementi kapitalizma, od početka do kraja.?)

Bit imperijalizma je monopolni kapitalizam, a rat je njegov nužni razvitak u kojem se ogleda tendencija ka još većoj konkurenciji, ka apsolutnom monopolu. Monopolni kapitalizam stvara, prvi put u istoriji, svetsku privredu u pravom smislu te reči; njegov rat, imperijalistički rat, stoga je prvi svetski rat u najstrožem značenju te reči. U okviru razmatranja istorijske dijalektičke proizvodnje, značajna je u Roze Luksemburg oznaka imperijalizma kao poslednje konkurentne borbe za kapitalističko gospodarenje svetom, radi podele nekapitalističkih ostataka, koja čini »da se odlučujuća borba za ekspanziju iz oblasti njegovih objekata prebacuje u zemlje nje-

govog porekla. Imperijalizam time vraća katastrofu, kao formu bitisanja, s periferije kapitalističkog razvika njenoj polaznoj tački«. Pošto je ekspanzija kapitala u toku nekoliko vekova masovno uništavala kulture nekapitalističkih naroda, ona je, napokon, i same »kulture« narodne Evrope bacila u klanicu svetskih ratova. Ova istorijska alternativna je, istovremeno, determinisala političke smernice proletarijata, omeđivši epohu svetskih ratova i proleterske revolucije s početka XX veka.

Neobično je značajna funkcija spoljne ekspanzije, odnosno onoga što se u teoriji često naziva *socijalnim imperijalizmom*, u održanju društvenog i političkog status quo-a kapitalističkog sistema. Naime, dinamiku industrijske privrede i potencijalne snage emancipacije treba usmeriti ka spoljnoj ekspanziji, da bi se skrenule s unutrašnjih slabosti društveno-političkog sistema, i

ferenc deak

STIH UMESTO PRAGA

Pitam: kako REC, blagi drhtaj pare,
kako ona grom, vihor, vrela magma da bude?
Ja bih je umesto sebe u tu ponosnu Armiju
dao

ali da bude kao pramaterija
koju nikad ništa u biti
ne može da menja!
I da bude čista, krotka,
da je RAZUME onaj, ko je prima,
kao taj, što je kao gradu
ovom DOMU-DIVU daje.
Neka je oseća — bez da jezik,
od kojeg je sazdan, pita, proverava.
Neka, dakle, OSETI, ko je prekorači
— stih dajem umesto praga —
mek' oseti svako:
ne jezik, znak ili rasa,
BRATSTVO je
što naša dela bićem našim zbraja!
I tada nas prožima večna krvna veza,
i tako nosimo ovu jedinu, živu, vrelu,
u crvenom žuboru mnogo-zvučnu istoriju.
Iz grumenja zemlje, s ličica,
vodenih i kamenih divljina
gledajući nas u vreme i materiju rastočene
oči martira i junaka.
Vrela rana je ta počast:
naše deo vide svi
iz života silom u prošlost prelomljeni.
I s nama su već sve rođene
i još ne rođene generacije:
mi se u MIR razmožavamo, to je naše
gordo SEĆANJE!

Usporedbi nema mesta;
tu je DELO,
a i sâm deo njega.
Nit se merim tu sa zemljom,
nit Zagorjem
koje Tvorca othranila,
jednako ga dobrim nadojila.
Sebe mirim, umirujem:
bez patosa, jednostavno
sad da kažem ovo svoje...
Dušu svoju vraćam nazad
u salašku, slojevitu,
prašnju pa raskvašenu,
sto-jezičnu hleb tišinu.
Vraćam dušu u detinjstvo
i osećam kako ona
tek načuto Ime domi
u te žedne, tek rođene,
i razumom razbuđene
mir-atome moga tela.
Salaša već davno nema,
tišina se vraća, zrači, diše razborito,
i ne kažem, al se čuje:
topli dom je ime samo, ime: TITO!

Prevod s mađarskog:
Ferenc Deak

sve to kompenzovalo realnim uspjesima ekspanzije, ili, u najmanju ruku, uzdizanje nacionalnog prestiža.³⁾ Pomoću ove, još od Makijavelija poznate metode skretanja trebala je da se ostvari konzervativna utopija tradicionalne društvene hijerarhije moći u industrijskom svetu. U političkom svetu se probudio novi *perpetuum mobile*. Ljude je sve više počelo da uznemirava ono što je pretekao Sesil Rod, naime — ograničenost Zemlje. Kao da su se sukobili uslovi zemaljskog ljudskog života s procesom koji se oslobodio od čoveka, koji se nije mogao ni zaustaviti ni stabilizovati, već je morao biti sve vrloglavije podstican da ne bi sve propalo, i koji se, kada je dospao do granica Zemlje, morao neminovno preobraziti i postati razoran.

Lenjinovo pobijanje teze Kauckog o ultraimperijalizmu, od neobičnog je značaja za razumevanje kapitalističke suštine svetskih ratova i fašizma. Naime, Lenjin je odbacio mogućnost stvaranja opšteg saveza kapitala. Takvi savezi mogu biti samo privremeni, jer monopoli, umesto da ublažavaju protivrečnosti unutar kapitalističkog sistema, naprotiv, jačaju anarhiju inherentnu kapitalističkoj proizvodnji kao celini. Dok na ekonomskom planu dolazi do zamene relativno slobodne svetske trgovine, privrednim nacionalnim protekcionizmom i drugim merama, politička posledica je rat, ili više ratova za podelu, ili novu podelu sveta između imperijalističkih nacija. Monopoli su, dakle, na političkoj pozornici Evrope režirali erupciju tradicionalnog nemačkog *Lebensraum* imperijalizma i anahroničnog Musolinijevog mediteranskog *Mare nostrum* imperijalizma, a ratna katastrofa je, u toj završnoj fazi erupcije, isto toliko životni element, normalni oblik postojanja kapitala, kao što je u svoje vreme bila prvobitna akumulacija u fazi nastajanja.

Pokažimo ovo malo bliže, na primeru nemačkog fašizma. Nemci su, kako se izražava liberalni istoričar fašizma Nolte, ostali poslednji narod Marsa u Evropi. U odnosu na kolonijalne pohode drugih zemalja, Nemačka je do početka ovog veka ostala relativno pasivna. Dok je parlamentarna Engleska s početka ovog veka vodila rat s Burima, Francuzi u Maroku, a Italija se trčila s već lipsalom Otomanskom imperijom, narod Marsa je bio miran. Tek početkom ovog veka, Nemačka postaje vodeća evropska imperijalistička država koja je najneobuzdanije hrlila novoj podeli sveta. Dugo pripremana erupcija je izbila tek 1914, kada »industrijski feudalizam« (Darendorfov izraz za nemačko carstvo) polazi na osvajanje novog životnog prostora. Ponovo vaskrsava stari pangermanizam u poznatoj tradicionalno — agresivnoj formuli »*Drang nach Osten*«. Životni prostor se mogao nadoknati samo na račun Rusije i nemački Rajh je morao krenuti tragovima viteških ritera, ovoga puta po prvi put u oklopu kapitala.

Političku i interesnu strukturu nemačkog carstva, uoči prvog svetskog rata, Manfred Klemenc definiše kao interesni savez dnevno-političkih koalicija agrarnog i krupnog industrijskog kapitala, banaka i delova srednjeg sloja, podržavan od krune, birokratije i vojske, do čijeg udruživanja dolazi, pre svega, zbog frontalnog sučeljavanja s proletarijatom, a potom i s izvesnim ogradama usled neophodnosti imperijalističke ekspanzije.⁴⁾ Ideološka pozadina ovog saveza je bio rezon socijalnog imperijalizma, izražen u pregnatnoj formuli Sesila Roda: »Ako želite izbeći građanski rat, morate postati imperijalist«, odnosno, ekonomski i politički utemeljeni proces manipulacije, kojim se, uz pomoć intenzivne psihološke propagande, skreću društvene snage emancipacije i bunta unutar države na plan ekspanzije van granica i uzdizanje nacionalnog prestiža, prividno zadovoljavaju i konačno preobraćaju u instrument imperijalističke politike moći. Pored toga, imperijalizam je

uslovio konjunktorni rast realnih nadnica, što je, uz politiku postepenih političkih i socijalnih ustupaka socijaldemokratiji i istovremenu birokratizaciju socijaldemokratskog partijskog vođstva (tri tendencije koje su se uzajamno pojačavale) ubrzalo integraciju radništva u vilhelmovski sistem. Sada se može uočiti jedna od najvažnijih paralela između imperijalizma i fašizma. Naime, dok su interesi krupnog zemljoposeda u Nemačkoj naginjali sukobu s Rusijom, interesi teške industrije su provocirali koliziju s drugim dvema imperijalističkim silama, Engleskom i Francuskom. U isto vreme, socijaldemokratija, izbornim uspjesima i savezom s liberalnom buržoazijom, postaje immanentna pretnja sistemu. Buržoasko društvo pokušava, u internacionalnom imperijalističkom sistemu, da prevaziđe sopstvene unutrašnje protivrečnosti obuzdavanjem radništva, uz istovremeno rešavanje neumitne ekspanzivne akumulacije kapitala, konfrontacijom s drugim imperijalističkim silama. Pripremajući se za ekspanziju, fašizam je bio prinuđen da najpre reši unutrašnje probleme. Žrtve ovog inverznog rešavanja konflikta⁵⁾ bile su, pre svega, one grupe koje su potencijalno ili realno ugrožavale *status quo* kapitalizma (etničke ili političke manjine). Stoga Klemenc s pravom zaključuje da je fašizam, u svojoj prvoj fazi, ka unutrašnjosti usmereni inverzni imperijalizam.⁶⁾

II

U naznačenom kontekstu, pokušaćemo sada uočiti najvažnije antinomije radničkog pokreta, koje su se razvijale i preplitale u okviru ekonomskog razvoja i promena društvenih odnosa, čineći zajedno s njima protivrečan i vrlo dinamičan istorijski totalitet — imperijalizam, odnosno epohu svetskih ratova, proleterske revolucije i fašizma.

S padom bonapartizma u Francuskoj 1870/71. i osnivanjem novog nemačkog carstva, na kontinentu je priveden kraju period buržoaskih revolucija, a istovremeno je, padom Pariske komune, okončana jed-

na revolucionarna epoha. Otada, za narednih gotovo pola veka, zapadna i srednja Evropa neće doživeti ni rat ni revoluciju, a isto toliko vremena se proletarijatu neće ukazati mogućnost efikasne revolucionarne ofanzive. Da su rat i revolucija upućeni jedno na drugo, da je rat svemoćni režiser i podstrekač toka svetske istorije, neosporna je činjenica koju je potkrepilo istorijsko iskustvo od Napoleona do Hitlera. Posle 1848. u Evropi su revolucije izbijale samo u sklopu ratova; one se nikad nisu javljale u pobjedničkim, već u poraženim zemljama. Tako 1870/71. revolucija nije potresla Nemačku već Francusku, 1905/06. ne Japan već Rusiju, 1917. i 1918. ne Francusku i Englesku već Rusiju, Nemačku i Austro-ugarsku. Nakon 1848. revolucija se mogla javiti i rasplamsati samo onda kada su porazi na bojniom polju oslabili vojnu disciplinu i, u znatnoj meri, aparat nasilja i sile, kojim je buržoazija obezbeđivala svoj vladajući položaj. Ali, da bi rat, kao režiser snažne ekonomske političke, nacionalne i in-

miroslav antić

4.

Veliki heroji otišli su u rat sasvim običnim korakom.

Mnogi od njih možda nisu imali priliku ni da marširaju.

Na rastanku: popušili su još jednu cigaretu, poljubili ženu i decu pred kapijom, i s torbom preko ramena i porcijom na opasaču, odgegalili se pored kuće kao na svakodnevni posao

— u istoriju.

jožef pap

ZAUZIMANJE STANOVIŠTA

Neće ih spasti
Ni stas visok kao gora
Ni bezmalo dominantno nasledni
Žuljevi na dlanovima
Ni kao u kobile pogled
Poniznosti prema radu
Ako ne neguju bar
jedan jedini
cvet

U okolini svoje kuće
U odabranom kutku svoga grada
Ili recimo tako
u prozoru svoga srca
Jer biće to jedino nasledstvo
Što će ga potomci zauvek primiti.

Prevod: Mladen Leskovac

VERNOST

neću napustiti igru
slatku
krjavu
bez mene ne bi je bilo
bez nje ne bi me bilo

Prevod: Mladen Leskovac

ternacionalne krize, doveo do uspešnog revolucionarnog finala, osim neobičnog ubrzanja svetske istorije, kako ističe Lenjin, bili su potrebni i njeni naročito oštri zao-kreti, da bi se, na jednom od takvih zao-kreta, kola isprskana krvlju i blatom romanske monarhije mogla najednput prevnuti.

U periodu između dva revolucionarna ratna potresa, Pariske komune i oktobarske revolucije, evropski radnički pokret, rastrzan unutrašnjim protivrečnostima, u kolebanju između reformizma i revolucije, mukotrno je nastojao da očuva svoj revolucionarni identitet. Tekovine ovog globalnog nastojanja u licima svoja dva istorijska antipoda, revolucionarnog boljševizma i reformističke socijaldemokratije, u ogromnoj su meri zaslužna za fizionomiju evropske istorije XX veka. Za pojavu i uspon fašizma možda najviše, jer pitanje o značaju cepanja radničkog pokreta za učvršćenje fašizma, jedan je aspekt opšteg i, možda, najznačajnijeg pitanja o uzrocima eklatantnog razbijanja međunarodnog radničkog pokreta i njegove nesposobnosti da spreči imperijalistički rat od 1914. i fašizam. Stoga se u analizi epohe imperijalizma neophodno treba osvrnuti na globalne karakteristike protivrečnog procesa u hodu radničkog pokreta, od revolucije preko reformizma, oživljavanja revolucionarnog nasleđa; jer, dok strofalnog poraza pred fašizmom; jer, dok je teorija kontinentalnog socijalizma ostala uglavnom revolucionarna, njena politička praksa, u periodu poluvekovnog mira, ograničila se na borbu legalnim zakonskim sred-

stvima za reforme unutar postojećeg kapitalističkog poretka.

Svi napori reformizma, ili, kako su ga u Nemačkoj zvali — revizionizma, bili su usmereni ka stvaranju koalicija s buržoaskim partijama i ulaganju u vladu, da bi se unutar buržoaskog parlamentarizma iznudili minimalni ustupci. Svuda gde je reformističko vodstvo sledilo ovu strategiju, dolazilo je do intencnosti i razočaranja partijskog članstva. Pojedini delovi radničke klase, razočarani političko-parlamentarnom borbom, okreću se sindikatima, težeći da od njih načine instrument revolucionarne akcije. Pošto se oružani ustanak protiv državne sile činio beznačajnim, sada je generalni štrajk trebalo da bude sredstvo za rušenje sistema. To je bila teorija i politika revolucionarnog sindikalizma, ili, kako je Oto Bauer naziva — »revolucionarna gimnastika«⁶⁾ koju je sledilo radništvo razočarano eksperimentima reformizma. Ali, iskustvo je ubrzo pokazalo da »revolucionarna gimnastika« vodi samo porazima i obeshrabrenju sindikata, a time slabljenju globalne organizacije radničke klase. Stoga sindikati ubrzo prelaze od revolucionarnog sindikalizma ka dobro uhodanoj političko engleskih treduniona. Tako je kontinentalnom socijalizmu, u tom periodu, pošlo za rukom da pomiri dnevno-političkom, reformističkom praksu s frazom o revolucionarnoj perspektivi budućnosti i time ukine revolucionarnu identitet klase, a klasni kompromis unese u strukturu poznog kapitalizma.

Pokušajmo sada približe osvetliti ekonomske i društvene uslove ovog revolucionarnog kolebanja. Najpre, zahtev za političkom ekspanzijom menja i celokupno buržoasko shvaćanje sveta. Jačanjem države ideal mira bleedi, a na mesto ideje humanosti stupa ideal moći i veličine nacije. Nacionalna misao, koja je našla svoju prirodnu granicu u konstituisanju nacije kao osnove države, pretvara se sada u misao uzdizanja sopstvene nacije iznad drugih. Težnja da se sopstvenoj naciji obezbedi gospodarenje nad svetom, ekonomski utemeljena u zakonu ekspanzije kapitala, ideološki se opravdava onim značajnim iskrivljavanjem nacionalne misli, koja više ne priznaje pravo svakoj naciji na političko samoopredeljenje i nezavisnost, i koja više nije izraz demokratskog načela o jednakosti, u nacionalnim razmerama, svega onoga što nosi ljudski lik. Namesto izbledelih ideala buržoazije u usponu, imperijalizam postavlja rušenje svih iluzija, da bi sam probudio novu i veću iluziju. Kako piše Hilferding, on pada u zanos kada otkriva svoj vlastiti ideal. Hladnim i jasnim očima on posmatra mešavinu naroda i iznad svih njih vidi sopstvenu naciju. Uvećanju njene snage usmerena je sva njegova težnja. Time je postignuto žrtvovanje interesa pojedinaca jednom višem, opštem interesu. Klasne suprotnosti iščezavaju, a nacionalna ideja, kao pokretačka snaga, stavljena je u službu politike. Ovoj ideološko-manipulativnoj tehnici, u čijoj se pozadini nalazio hladni i trezveni kalkul kapitala, u različitoj meri je odoljavao radnički pokret imperijalističkih zemalja. Zavodnički uticaj buržoaske ideologije na mišljenje proletarijata, dostigao je trijumf u predvečerje prvog svetskog rata, u podložništvu najbrojnije i najorganizovanije partije evropskog radništva, nemačke socijaldemokratije, vilhelmovskom imperijalizmu.

Međutim, ni ovaj idejnoistorijski činilac u razvoju svesti radničkog pokreta, ne može se posmatrati van klasno-strukturalnih transformacija epohe, i promena koje su se dešavale u toku nekoliko prethodnih desetleća.

Naime, uporedo s monopolizacijom proizvodnje i sjedinjavanjem posedničkih interesa, dolazi do zbijanja i radničkih redova. U borbi za veće najamnine, kraće radno vreme i bolje radne uslove, radnici u industriji uviđaju da njihova snaga leži u organizaciji i solidarnosti. Pored stvaranja radničkih stranaka, rastu i sindikati. Ovaj pro-

ces je u Engleskoj uznapredovao već polovinom XIX veka, ali se u kapitalističkom svetu, kao celini, razvio tek u epohi imperijalizma. Prema tome, što se tiče unutarne društvene strukture, imperijalizam karakteriše zbijanje klasnih redova i zaoštavanje klasne borbe. Uprkos imperijalističkih suprotnosti vlada svojih zemalja, unutar radničkog pokreta je potreba za nadnacionalnom razmenom iskustva, i nadnacionalnom koordinacijom delatnosti nacionalnih radničkih partija iziskivala stvaranje nove internacionalne organizacije. Povodom stogodišnjice pada Bastilje, 1889. godine dolazi do stvaranja Druge internacionale koja će se održati sve do avgusta 1914. kada će je poznato »Da« ratu odvesti neizbežnom raspadu. Propast Druge internacionale je bio utemeljen u onom podložništvu radničkog pokreta imperijalističkim domaćim buržoazijama, čiji je uzorni tip bio pacifizam Eduarda Bernštajna, koji ga, ipak, nije sprečavao da se saglasi s kolonijalnom podelom Kine.

Na ovom mestu je potrebno reći još nekoliko reči o neobično »protivrečnoj zakonitosti«, u ponašanju radničkog pokreta, u periodima ekonomskih kriza. Pri analizi neuspeha radničkog pokreta u epohi imperijalizma i fašizma, srećemo se sa činjenicom da u sve zemlje, učesnice u imperijalističkom ratu, u kojima buržoaska revolucija nije bila u potpunosti završena, na kraju tog rata stajale na ivici proleterske revolucije. Dok se u razvijanim buržoasko-kapitalističkim društvima (prototip Engleska), postepenim institucionalizovanjem i ritualizacijom klasnog sukoba, proletarijat »integrirao« u postojeći sistem (iluzorna integracija naravno, ako se pod njom razume ukidanje klasnog antagonizma), u apsolutističkim feudalno — buržoaskim društvima, s kapitalističkom privrednom strukturom, proletarijat je politički i ekonomski ostao izvan države. Ovo, pre svega, važi da carstvu Rusiji, dok je u Nemačkoj i Italiji društveno-ekonomska i politička integracija bila na višem stepnju. Kada je u toku imperijalističkog rata ideološka i politička stabilnost sistema bila ugrožena, i kada se život i uslovi proletarijata (na frontu i u proizvodnji) rapidno pogoršavaju, razvija se objektivna i subjektivna revolucionarna situacija.

Naravno da je realizovanje revolucionarne šanse zavisilo i od niza konkretnih istorijskih osobnosti, konstelacija i umešnosti vođstva, ali ostaje na snazi načelna postavka, koju je istorija obilno dokumentovala, da masovna i organizovana radnička partija nikada nije bila dostojna svoje revolucionarne uloge u periodima krize buržoaskog sistema. Ta čast je, kao po pravilu, pripadala »zaverenički« organizovanim revolucionarnim manjinama: boljševicima i pariskim komunarima, a ne nemačkim socijaldemokratima i italijanskim maksimalistima. Iako su krize jednoznačno povezane s pogoršanjem životnih uslova proletarijata (pogoršanje inflacije u Italiji i Nemačkoj, svetska privredna kriza itd) i, u vezi s tim,

pero zubac

PINKI

Rodila pitoma zemlja, kucavo srce Fruške, a odnjhalo nebo, poleglo nad čokote. Nečudo što mu ruke behu kremene puške, nenavikle na izdaju izlivenu u lokote.

Kad bi tmica i pomor, guba stoguba, malo se zrno Brda oglasi pred svetom, momećma s ognjem u srcu, a dušom goluba, proću se prugama uvis i prvom mitraljetom.

Bi vojna. I smrt. I pesma. I sloboda. Osta da brani Male Remete. Da dečaku koji još ne prohoda buduće snove pucnji ne remete.

Prodeš li šumom, ni šumno, ni glasno, oslušni u grozju zru rana vina. Vidiš sve blisko, sve zračno i jasno očima od srce Pinkijevog durbina.

omasovljavanjem radikalnih proleterskih organizacija, one, istovremeno, nisu uslovile rast borbene sposobnosti i otpora buržoaskoj reakciji. Svetski ratni sukob država i naroda bio je moguć samo pod pretpostavkom unutrašnjeg mira, nesuprotstavljanja klase. Svetskom ratu naroda i država mogla se suprotstaviti, kao istorijska alternativa, samo svetska revolucija, vojnim paktovima samo internacionalna solidarnost proletarijata, a svetskom kapitalizmu samo svetski komunizam. Radilo se o realnoj istorijskoj alternativni, a ne retrospektivnom teorijskom skiciranju, jer je proletarijat kao klasa već postojao, a u Drugoj internacionali je stav iz *Komunističkog manifesta* — »Proleteri svih zemalja ujedinite se« — dobio i svoj organizacioni izraz u solidarnosti radničkih i demokratskih partija i sindikata.

Decenijama je evropski socijalizam iščekivao pogodni krizni momenat kapitalizma, što bi pružio šansu proletarijatu koji od buržoaskih revolucija 1848. nije preduzimao nikakve globalne revolucionarne akcije, da u savezu s oružanim masama osvoji vlast. A kada se najzad šansa ukazala, u zahuktalom prvom svetskom imperijalističkom ratu, moralni i politički pad je jasno demonstirao sve slabosti i protivrečja poluvekovnog uspona. Uspon kontinentalnog radničkog pokreta se duhovno — politički izražavao, kako je zapalaža Roza Luksemburg, u sindikalnom i parlamentarnom optimizmu lišenom svake kritičnosti. Radničke vođe su postajali poslanici obezglavljenih i nemoćnih buržoaskih parlamenata i profesionalni sindikalni funkcioneri, sledeći udoban put klasnog kompromisa.⁷⁾ Pored toga, svojom osnovnom pacifističkom orijentacijom, zapadnoevropska socijaldemokratija je omogućila sve militarističke kombinacije buržoazija svojih zemalja. Ova tendencija se osobito izrazila u nemačkom radničkom pokretu u kojem je zavladao realpolitička, reformistička sadašnjost, nasuprot stemećoj, revolucionarnoj budućnosti, pripremana decenijama »parlamentarnog kretenzimaz«, da bi se zorno iskazala 4. avgusta 1914. godine u socijalpatriotskom činu glasanja za ratne kredite u Rajhstagu.

NAPOMENE:

1 Roza Luksemburg, *AKUMULACIJA KAPITALA*, Kultura, Beograd 1955 str. 369.

2 R. Luksemburg, op. cit. 462.

3 Milioner, finansijski kralj i glavni krivac za englesko-burski rat, Sesil Rod (isti onaj Sesil Rod koji je htio da posegne za zvezdama da bi ih anektirao »I would annex the planets if I could«, u svojoj »zavetnoj misli« cinički obrazlaže funkciju ventila socijalnog imperijalizma: Juče sam bio u londonskom Ist-Endu (radnička četvrt) i posetio jednu skupštinu nezaposlenih. Tamo sam čuo divlje govore koji su svi bili jedan krak: heba, heba! Vraćajući se kući i razmišljajući o onome što sam video, uverio sam se, vrše nego ikad, u važnos imperijalizma... Moja zavetna misao je rešenje socijalnog pitanja, naime: da bismo spasili četrdeset miliona stanovnika. Ujedinjenog kraljevstva od ubistvenog građanskog rata, mi, kolonijalni političari, moramo steći nove zemlje radi smeštaja suviška stanovništva, radi sticanja novih tržišta za robu koja se proizvodi u fabrikama i rudnicima. Imperija, ja sam to uvek govonio, jeste pitanje želuca. Ako ne želite građanski rat, vi morate postati imperijalisti«. (Cit. prema: V. I. Lenjin, *IMPERIJALIZAM KAO NAJVIŠI STADIJUM KAPITALIZMA*, Izabrana dela, 1. knjiga 2, Kultura, Beograd 1949 str. 395.

4 Manfred Clemen, *GESELLSCHAFTLICHE URSPRUNGE DES FOSCHISMUS*, Suhrkamp, Frankfurt-m.

5 M. Clemen, op. cit. 87.

6 Otto Bauer, *ZWISCHEN ZWEI WELTKRIEGEN*, Eugen Prager Verlag, Bratislava 1936, str. 284.

7 Od svih evropskih zemalja socijalistički pokret je samo u jednoj sačuvao svoj revolucionarni identitet, u carskoj Rusiji. Međutim i ruski marksizam je bio pcepčan: s jedne strane manjševizam, kao evropska varijanta rusog socijalizma, čiji je ideal bio formiranje velike proleterske masovne partije, po uzoru na zapadnoevropske radničke partije, s druge centralistički organizovano boljševičko krilo »profesionalnih revolucionara«, kao politička avangarda masovnog radničkog — seljačkog saveza. Oba krila su stajala u oštroj opoziciji prema carizmu i socijalizam je na ovom tlu, između ostalog i stoga, ostao sve do 1917. revolucionaran, jer buržoaska revolucija nije bila u potpunosti ostvarena, te nisu postojali ni minimalni uslovi da se proletarijat zaplete u kolotečnu buržoaskog parlamentarizma. Ni po trijumfu buržoaske revolucije, proletarijat ne postaje reformistički, jer ne dolazi do stabilizacije buržoaske demokratije, već posle nekoliko meseci do proleterske revolucije.